

VÍZGAZDÁLKODÁS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Glatz Ferenc
(MTA Társadalomkutató Központ)¹

Vezetői összefoglaló

1. A víz: 2008–2009

A 2008. évben a víz szerepe a világgazdasági és természeti válságok következtében még a korábbiaknál is határozottabban látszott. És látszani fog a következő évtizedekben is. Most vált világossá, hogy a 2007. február–július között bejelentett éghajlatváltozási forгатókönyvek átrendezik a következő évtizedekben a világ termelési és fogyasztási szerkezetét. Mind az euroatlanti világban, mind az azokon kívüli térségekben. Az immár biztosra vehető felmelegedés a világ különböző pontjain fog eddig előre nem látható aszályos térségeket kialakítani, tehát a víz a világ élelemtermelésében és a lakhatási körülmények biztosításában az eddigieknél meghatározóbb szerepet fog játszani. A klímaváltozáshoz kapcsolódó energetikai válságjelenségek szintén előrevetítik a víz fokozott szükségét. Mind az energiaalapanyag-termelésben, mind pedig az energetikai iparban. Amennyiben ugyanis csökkenteni kell a fosszilis energiahordozók kitermelését, természetesen növelni kell a megújuló energiaforrások (nap, szél, víz), a geotermikus energia és a biomassza termelését. Ez utóbbi felé fordulnak a világ minden részén a legnagyobb elvárásokkal, de csak most tudatosult, hogy a jelenleginél gazdaságosabb energetikai célú biomassza előállításához sokkal több öntözéssel, és sokkal nagyobb vízfelhasználással kell számolni. Az energetikai ipar átrendeződése a pluralitás felé halad: az évtizedekig egyoldalúan preferált nagy energetikai rendszerek mellett mind nagyobb jelentősége van a kis- és középüzemeknek, és a lokális természeti erőforrások minél jobb kihasználásának. A víz jelenléte szinte minden kistérségben meghatározza a helyi alternatív energetikai üzemszervezet kiépítését. De 2008 volt az az év, amikor húsz év után először rémlett fel annak a lehetősége, hogy a világon ismét megjelenhet az élelmiszerhiány réme. Egyrészt az aszályos év óriási visszaesést hozott a szemes termékekben, másrészt pedig a napvilágot látott demográfiai előrejelzések 2030-2050-re biztosra veszik a következő harminc esztendőben a világ különböző részein a lokális élelemhiányt. Az emberiség létszámának emelkedése (8, illetve 10 milliárdra), valamint az a tény, hogy a szaporulat 80-90%-ban az euroatlanti térségen kívül fog jelentkezni, eddig el nem képzelhető scenáriókat vetít elénk, transzkontinentális migrációkról, illetve lokális élelmiszer- és ivóvízhiányról. És az elmúlt

---

¹ A kutatási projektben részt vevő intézmények: MTA Társadalomkutató Központ, Budapesti Corvinus Egyetem, Európa Intézet Budapest, MTA Regionális Kutatások Központja, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, MTA Magyar Duna-kutató Állomás, MTA Történettudományi Intézet, MTA Mezőgazdasági Kutatóintézet, MTA Néprajzi Kutatóintézet, MTA-Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Vízgazdálkodási Kutatócsoportja, ELTE BTK Történeti Intézet

évben kezdte a világ komolyan venni az ökológusok által már korábban is emlegetett veszélyt: a napi élet feltételeihez szükséges termékeken az ökológiai lábnyom katasztrofális megnövekedését. Vagyis azt, hogy az elmúlt évtizedekben kifejlesztett nagy szállítórendszerek az élelmezéshez szükséges cikkek szállításakor az egy egységnyi élelmiszerre rendkívül megnövelik a környezetpusztításban élen járó ún. melléktermékek kibocsátását (mindenekelőtt a szállítórendszereket működtető fosszilis energiahordozókból származó melléktermékeknek a kibocsátását). Vagyis a lokális élelemellátás szerepe e miatt is meg fog növekedni. És most tudatosult csak a világ élelmiszer-iparában, hogy egy-egy kilogramm kenyér vagy hús előállításához hány ezer, illetve százezer liter víz szükséges, akár eső, akár öntözés formájában.

Mindezek után nem véletlen, hogy a Föld minden országában az előrelátó kutatók és mérnökök az eddigieknél sokkal komolyabban igyekeznek feltérképezni a lokális víztartalékokat (mind a felszíni, mind a felszín alatti tartalékokat), és mind komolyabban veszik a vízellátás biztosítását és a vízgazdálkodást. Mind többet beszélnek a jó víznyerő térségek vízbőségének visszatartásáról, sőt nem zárják ki azt sem, hogy az energia alapanyagai mellett a víz lesz a másik olyan tényező, amely miatt akár háborús-világháborús összeütközések következhetnek be a következő évtizedekben. És mindezek után természetes, hogy a Kárpát-medence vízgazdálkodásával foglalkozó kutatóknak vagy a vízgazdálkodásban tevékeny szakadminisztrációknak a figyelme ezen világtényezők helyi jelenlétére és helyi kihatására összpontosul.

A MeH és az MTA Megállapodása alapján működő vízgazdálkodási kutatói munkaközösség is e tényezőkre figyelt, és munkatervét e tényezők helyi számbavételével „hegyezte ki”. Figyeltünk mindemellett arra, hogy a Kárpát-medence mint víznyerő és vízhasznosítási térség, milyen adottságokat kínál a térség világgazdasági szerepének lehetséges javításában, és természetesen figyeltünk arra is, hogy a Kárpát-medence igazgatási rendszere (államai) éppen ebben az évtizedben csatlakoznak az Európai Unióhoz. Vagyis: először kínálkozik lehetőség arra 1918 óta, hogy a medence mint víznyerő és vízfelhasználó térség, szakigazgatásilag egységes, vagy legalábbis kompatibilis térségként jelenjen meg. Nem lehet másként Magyarország vízgazdálkodási tervéről beszélni, mint a környező államok vízgazdálkodási politikájának ismeretében, sőt azokkal kényszerűen együttműködve. És figyelni kellett természetesen arra is, hogy az Európai Unió Víz Keretirányelve milyen meghatározásokat mond ki térségünkre, és így a térség uniós államaira. Mint ahogy az elmúlt évhez hasonlóan, ebben az évben is kiemelt figyelemmel kellett követni a térség legjelentősebb „európai korridorát”, a Dunát.

És még valami. Magyarország – Spanyolországgal és Belgiummal egy társaságban – 2011-ben az Európai Bizottság elnökségét fogja elnyerni. Ebből az alkalomból meg kell határozni azokat a főbb tematikai alapelveket, amelyeknek a továbbfejlesztésében tevőlegesen részt akarunk vállalni, és amely alapelvek továbbfejlesztése a magyar állam, illetve a térség érdekeit szolgálja. Már az elmúlt év végén konszenzus alakult ki az értelmiségi és a politikai táborokban (szekértáborokban): a 2011. év központi témája a víz, illetve a vízgazdálkodás legyen. Különösen Spanyolország és Magyarország (illetve az Ibériai-félsziget és a Kárpát-medence) érdekei kívánják ezt, és érdekérvényesítése kínálja ezt. A „Vízgazdálkodás a Kárpát-medencében” c. projektben tehát már megkezdtük az előkészülést a 2011. évi vízgazdálkodási koncepció kialakítására.

2. Projektleírás

Éves beszámolóinkban a következő akciókról adunk számot:

1. Országos szakmai konferenciák: kormányzati politika, szakmai (2008. november 27., 2009. június 16.).
2. A kárpát-medencei vízgazdálkodás és a vízpolitika történetére vonatkozó munkálatok megindítása (publikációsorozat a *História* c. folyóiratban 2008–2009-ben, illetve a „Vízgazdálkodási adattár 1945–2007”).
3. Műhelykonferenciák (2008. június 24., 2008. november 27., 2009. február 26., 2009. március 17., 2009. május 8.)

A beszámolóban a fentebbi ülések és kutatások eredményeit a következő témakörökben foglaljuk össze:

- I. Vízgazdálkodás és kormányzati politika
- II. A Víz Keretirányelv hazai végrehajtása
- III. Európai Duna-stratégia
- IV. Vízgazdálkodás és Európai Duna-projekt, 2009–2010.

I. VÍZGAZDÁLKODÁS ÉS KORMÁNYZATI POLITIKA²

A) A VÍZGAZDÁLKODÁSRÓL ÁLTALÁBAN

1. A vízgazdálkodás feladatai

A vízgazdálkodás elsődleges feladata a „víztestek” (folyó, tó, talajvíz stb.) védelme és fenntartható használata. Ugyanakkor a vízügyi szakmát övező bizonytalanságok és a vízhasználat során keletkező érdekellentétek feloldásához alapvetően szükséges a kormányzat vízgazdálkodási politikájának és a társadalom vízzel kapcsolatos igényeinek összehangolása – legyen szó iparról, hajózhatóságról, energiatermelésről vagy egyszerűen a szabadidő eltöltéséről.

2. A vízgazdálkodás öt tényezője

A víz használatát általában öt dologgal jellemezzük: mennyiség, minőség, használat, hely és idő. Egy hatékony vízgazdálkodási politika kialakításához ennek az öt tényezőnek egyensúlyban kell lennie. Az egyensúly megteremtését azonban olyan globális folyamatok is befolyásolják, mint a demográfiai változások, a klímaváltozás és az üzleti tevékenységek változása, amelyek mind – közvetett vagy közvetlen módon – hatással vannak a vízgazdálkodásra is. A vízhasználatot illetően ellentétek feszülnek a földrészek között is, hiszen Európa elsősorban az ipari termelésre használja a vizet és kevésbé a mezőgazdasági célokra, míg Afrika esetében meghatározó a mezőgazdasági célú termelés és elenyésző az ipari termelés. Ez további feszültségeket gerjeszt, amelyre a vízügyi ágazatnak válaszokat kell adnia világszerte.

²Összefoglaló a *Vízgazdálkodás és kormányzati politika* címmel 2008. november 27-én és 2009. június 16-án tartott konferencia előadásából. Glatz Ferenc, Kóthay László vízügyi szakállamtitkár (KVVVM), Somlyódy László akadémikus (BME Vízi Közmű és Környezetmérnöki Tanszék), Berczik Árpád akadémikus (MTA Magyar Dunakutató Állomás), Németh Tamás akadémikus, az MTA főtitkára, Lorberer Árpád hidrogeológus (VITUKI Kht.)

3. A vízgazdálkodás mint biztonságpolitikai tényező

Az éghajlatváltozás miatt a vízgazdálkodás egyben biztonságpolitikai kérdés is, hiszen az erőforrásokhoz való hozzájutás gyakran konfliktusforrássá és ezáltal politikai kérdéssé válik. Ráadásul az éghajlatváltozás járulékos következményei, mint a művelhető területek csökkenése, az élelmiszerhiány, a halállomány csökkenése és az áradások, illetve a hosszán tartó aszályok szintén politikai kérdéssé teszik a vízgazdálkodást. A klímaváltozás magyarországi, illetve a Kárpát-medencében tapasztalható hatásairól a VAHAVA-jelentésből azt szűrhetjük le, hogy növekszik a térség mediterrán jellege, ami a fokozatos felmelegedésben, valamint a csökkenő mennyiségű átlagos csapadékban fog megmutatkozni. Megnő a szélsőséges meteorológiai események száma és intenzitása, és ez a gazdaságra gyakorolt hatásán keresztül ismételten politikai tényezővé fog válni.

4. Új követelmények kihatása

A változó környezet miatt növekednek a szélsőségek; ez az árvizek esetében korai árhullámokat, nagyobb csúcspontokat jelent és gyorsabb lefolyással fog párosulni. Ugyanakkor a szélsőségeség negatív irányban is fog növekedni: gyakrabban alakulnak ki extrém alacsony vízszintek, kiszáradások. Ennek Magyarországon kritikus következményei lehetnek (például a hajózás korlátozása). De érdemes azt is számba venni, hogy milyen hatásokra számíthatunk belvív és aszály esetében? Az átlagos belvízelöntés 100-200 ezer hektár között van – a jövőben előre láthatóan ritkább, de hasonló mértékű belvízelöntéssel számolhatunk. Az aszály gyakoribb és tartósabb lesz, nagyobb térségre nagyobb mértékű hatást fejt ki. Ennek következtében kisebb lesz a hasznosítható vízkészlet, ami hatással van az öntözésre és a halastavak vízellátására, esetleg korlátozáshoz is vezet. A kisebb mederbeli lefolyás romló vízminőséget és lassabban feltöltött tározókat eredményez, csökkenhet az öntözővízkészletünk és a halastavi vízkészletünk, a növekvő tartózkodási idő a tározókban pedig további vízminőségromlást indukálhat.

5. A vízgazdálkodás komplexitásáról

A magyar vízgazdálkodás nem közelítheti meg ezeket a kérdéseket pusztán mérnöki szemlélettel, igénybe kell venni a közigazgatókat, jogászokat, természettudósokat és társadalomtudósok segítségét. A gazdaságos és fenntartható megoldásokat kereső vízgazdálkodás interdiszciplináris alapokat igényel. Nem elég pusztán műszaki vagy gazdasági kérdésekkel foglalkozni, a beavatkozások várható társadalmi hatását is meg kell határozni. Szakítani kell azzal a szemlélettel, hogy a vízgazdálkodással foglalkozók akarják megmondani a társadalomnak, hogy milyen lépésekre van szükség vízellátás, szennyvízelvezetés, és -tisztítás vagy akár a hajózás tekintetében. Mondja meg a társadalom, hogy neki mire van szüksége, és a szakma dolgozza ki ennek megvalósítási terveit. Ez a komplex szemlélet egyben azt is jelenti, hogy a fejlesztéseket és az üzemeltetést összehangolt módon kell ellátni.

6. A magyar vízgazdálkodás alappillérei

De milyen alappillérekre támaszkodhat a magyar vízgazdálkodás? Három ilyen alappillérről beszélhetünk: az egyik a folyamatosan változó jogszabályi háttér, a másik a humán erőforrás és végül a harmadik a vízgazdálkodásban dolgozó emberek összetar-

tása. Ami az elsőt illeti, a szakma politikai rendszerének kialakítását döntően befolyásoló tényező, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamatos jogharmonizációs kötelezettséget ró ránk – mindenekelőtt a Víz Keretirányelv tekintetében. Új finanszírozási struktúrák alakultak ki, versenyhelyzetben van az ágazat is, és az ágazatban szereplő minden egyes igazgatóság, vállalat, vállalkozás – a beruházások megvalósításához, pénzügyi háttérének előteremtéséhez pedig pályázni kell. Ami a második és harmadik alappillért illeti, a magyar vízügyi szakemberek jelenlegi elismertségének megtartásához jobban kell gazdálkodnunk humán erőforrásainkkal: fejlesztenünk kell, fel kell vértéznünk arra, hogy megfelelő kérdésekre megfelelő választ adjanak. Legyen szó a szennyvízkezelés, ivóvízellátás vagy az állami vízellátás vízgazdálkodási feladatait ellátó szakemberekről, az árvíz-, belvízmentesítés vagy öntözés területén dolgozó emberekről.

B) VÍZGAZDÁLKODÁS ÉS KORMÁNYZATI POLITIKA, KORMÁNYZATI FELADATOK

1. Tárcaközi koordináció

Szoros kormányzati, miniszterelnöki hivatali koordinációra van szükség: biztosítani kell a társtárcaikkal való együttműködést, és összehangolni a támogatási rendszereket. A mostani támogatási struktúra mellett nem lehet megvalósítani komplex fejlesztési programokat. Össze kell hangolni a vízgazdálkodásra alapuló fejlesztéseket: természetvédelmet, vidékfejlesztést, tájgazdálkodást, mezőgazdasági fejlesztéseket, öntözést. Ezt a komplex programot nem lehet kivitelezni egy prioritási tengelyen belül.

2. A létesítmények és szolgáltatások finanszírozása

Az európai uniós és hazai forrásokból elnyert támogatásokkal az operatív programok keretében létrehozott, fejlesztett és átalakított létesítményeknél megnő a fenntartásra fordítandó összeg, aminek azonban már nincsenek meg az anyagi feltételei – a számadatok azt mutatják, hogy folyamatosan növekszik a fenntartásra ténylegesen fordított és a fenntartáshoz szükséges összeg közötti olló. A Víz Keretirányelv alapján 2010-től a teljes megtérülés elvét alkalmazzák a szolgáltatásoknál, tehát a kedvezményezett a fenntartás teljes költségének térítésére kötelezik. Ezáltal a fenntartási olló kezelhetlenné válik, és drasztikusan növekednek a felújítási költségek. Nincs más esélyünk, mint jobban kihasználni vízrendszereink potenciálját azért, hogy a fenntartásra visszafordíthassuk a bevételeket.

C) SZAKMAI SAROKPONTOK

1. Vízvagyon-gazdálkodás

Ahhoz, hogy ezeket a célkitűzéseket meg tudjuk valósítani, néhány szakmai sarokpontot rögzíteni kell. Az egyik, hogy a vízgazdálkodásról át kell állni a „vízvagyon-gazdálkodásra”. Ennek megteremtéséhez összhangban kell kezelni a vizek minőségét és mennyiségét. Ennek egyik eszköze lehet a jövőben árvízveszély-térképek, kockázati térképek készítése vagy a tározási és vízvisszatartási rendszerek kiépítése.

2. Vízvisszatartás

Fontos feladat a vízbiztosítás és vízpótlás érdekében a vizek visszatartása, hiszen a jövőben várhatóan korlátozottan elérhető erőforrássá válnak.

3. Belvíz és vízminőség

A visszatérő belvíz-problémával párhuzamosan a vízminőség megőrzésére is megoldást kell találni.

4. Vízügy

Ha finanszírozható fenntartásról beszélünk, a vízkészlet átgondolt visszatartása és a károkat megelőző fenntartás biztosítása mellett foglalkoznunk kell a vízügy ésszerű hasznosításával is.

5. Kutatásfejlesztés és innováció

A kutatásfejlesztés és az innováció egyre nagyobb szerepet kap ebben a folyamatban. Ma Magyarországon a kutatásfejlesztés döntően „jelenségkövető” kutatásra irányul: a vízgazdálkodás területén egyre nagyobb az aránya a dokumentáló jellegű kutatásoknak. Azt kellene elérni, hogy a jövőben növekedjen a feltételeket meghatározó kutatások száma, „célfüggvények” megadása. Fontos lenne, hogy a kutatás a gyakorlatot befolyásoló kérdések megválaszolására irányuljon, valós igényekre kínáljon megoldást. Helyre kell állítani az alapkutatásokat is (pl. a hordalékviszonyok kutatását), és más szakterületeket átfedő kutatási területeket is igénybe kell venni (pl. talajtani kutatások).

D) KÖVETKEZTETÉSEK

Összességében elmondhatjuk, hogy a vízvagyongazdálkodás során új szemléletet igénylő feladatokkal kell szembenéznünk: ezek döntően kutatásfejlesztési és gyakorlati kérdések. Az egyik: a hidrológiai következmények feltárása a döntések megalapozásához, az előttünk álló változó helyzethez. A másik: az éghajlatváltozás, vízminőség, vízhasznosítás, jó ökológiai állapot kapcsolatrendszerének elemzése. (Az Európai Unió Víz Keretirányelve ugyanis a jó ökológiai állapot elérését tűzte ki célul). Gondolnunk kell ugyanakkor arra a tízmillió emberre is, aki a vizeket használni szeretné Magyarországon. Ezért a vízhasználat hatékonyságát növelő technikákat kell kifejleszteni, komplex szemlélettel kell megoldani a vízvisszatartás növelését a belvízrendszereken belül. Az árvízveszélyek kezelését az éghajlatváltozás tükrében felül kell vizsgálni, és biztosítani kell a keletkezett szennyvizek szakszerű és ártalommentes elhelyezését. Hasonlóan fontos feladat a felszín alatti vizekre alapozott ivóvízellátás védelme, sérülékeny vízbázisaink megvédése és a csapadékvíz-elvezető rendszerek fejlesztése.

Természetesen elemezni kell ezeknek az intézkedéseknek a gazdasági hatásait, és meg kell határozni azt is, hogy milyen ára és következménye lehet annak, ha nem cselekszünk. Így a döntéshozók megalapozottabb tudás birtokában ismerhetik fel a döntéshozatal szükségességét és irányát. Nagyon fontos a nemzetközi tapasztalatok átvétele és adaptációja, valamint a vízgazdálkodásban dolgozó szakemberek szemléletmódjának átalakítása. A magyar vízgazdálkodás a működéséhez szükséges jogszabá-

lyi háttér megteremtésével, a humán erőforrások fejlesztésével és tudományos megalapozottsággal képes lehet megfelelni a változó idők kihívásainak.

II. A VÍZ KERETIRÁNYELV HAZAI VÉGREHAJTÁSA³

„A közösségi cselekvés kereteinek meghatározásáról a vízpolitika területén” című, 2000. december 22-én hatályba lépett, 2000/60/EK irányelv, az ún. Víz Keretirányelv, az Európai Unió új víz-politikája érvényesítésének legfontosabb eszköze. Előírásai szerint az Európai Unió tagállamaiban 2015-ig jó ökológiai állapotba kell hozni a felszíni és felszín alatti vizeket, és fenntarthatóvá kell tenni ezt a jó állapotot.

A Víz Keretirányelv (VKI) jelentőségét elsősorban az adja, hogy egységes alapon szabályozza a felszíni, felszín alatti vizek mennyiségi és minőségi védelmét, a pontos és diffúz szennyező forrásokkal szembeni fellépést, és előírja a vizek jó állapotának eléréséhez vezető intézkedések vízgyűjtő szintű összehangolását. Ennek Magyarország számára kiemelt jelentősége van, mert hazánk egész területe a Duna vízgyűjtőjében fekszik, és a Víz Keretirányelv szerint az egész Duna-medencét kell vízgyűjtő területnek tekinteni. (A Duna egész vízgyűjtőjére vonatkozó tevékenységet a Duna Védelmi Egyezmény Nemzetközi Bizottsága – angol rövidítése ICPDR – koordinálja) A Víz Keretirányelv rendelkezéseit integrált módon, a vízgyűjtő-gazdálkodási tervezés eszközeivel kell végrehajtani az érdekeltek széles körű bevonásával. Az EU-tagországoknak 2009-re kell saját vízgyűjtő-gazdálkodási tervet (VGT) készíteniük, melyet egy 2006. december 22-ig nyilvánosságra hozott ütemtervnek és munkaprogramnak kell megalapoznia. A magyar VGT ütemterv és munkaprogram társadalmi vitája 2007. I. félévében lezajlott.

A következő fontos mérföldkő a jelentős vízgazdálkodási kérdések/problémák azonosítása volt. Az ezzel kapcsolatos vitaanyag közzététele 2007. december 22-én megtörtént, amelyet egy 2008. július 31-ig tartó írásbeli konzultáció, majd a véleményt beküldők meghívásával egy fórum követett. Ezek eredményeként készült el a véglegesnek tekinthető „Magyarország jelentős vízgazdálkodási kérdései” c. dokumentum. Célja, hogy segítse a tervezést azokra a kérdésekre, megoldandó problémákra fókuszálva, melyekre a vízgyűjtő-gazdálkodási tervben kell megoldást találni. A VGT tervezetének nyilvánosságra hozatala 2008. december 22-én volt esedékes. A megjelent vitaanyag koncepcionálisan mutatja be az országos szintű, jelentős vízgazdálkodási kérdések megoldását célzó intézkedési javaslatokat. A dokumentum véleményezése 2009. január 31-ével lezárult. A beérkezett véleményeket is feldolgozva 2009 elején készültek el a vízgyűjtő-gazdálkodási tervek első változatai. Ezek már nem csak országos szinten, hanem a négy részvízgyűjtő (Duna közvetlen – 34.730 km², Tisza – 46.380 km², Dráva – 6.145 km² és Balaton – 5.775 km²) és az azokon belül található 42 tervezési alegység szintjén is bemutatják a vizek állapotjavítását szolgáló intézkedési javaslatokat. A VGT-k tervezeteiből társadalmi vitára alkalmas közérthető összefoglalók és konzultációs anyagok készülnek, amelyek lehetővé teszik az érdekeltek széles körű aktív bevonását az intézkedési programok tervezésébe 2009. május, június

³ A 2009. március 17-én és 2009. május 8-án tartott Műhelykonferencia alapján.

folyamán. A konzultációs anyagokra adott írásbeli és szóbeli véleményeket feldolgozva és értékelve készülnek el a végleges vízgyűjtő-gazdálkodási tervek 2009. december 22-éig.

A Víz Keretirányelv különböző határidőkre és tartalommal feladatokat és jelentési kötelezettségeket ír elő a tagországok számára. Az EU csatlakozás óta Magyarország három jelentést nyújtott be az Európai Bizottság számára. Az elsőt – mely a VKI 3. cikke 8. bekezdésének és az I. mellékletnek az előírásai szerint készült – 2004. júniusban (1. Nemzeti Jelentés). Ez tartalmazta Magyarországnak a Duna vízgyűjtő kerületen belüli meghatározását, térképi bemutatását, a hatáskörrel rendelkező hatóság (a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium – KvVM) megnevezését, illetékességének meghatározását, a KvVM keretirányelvhez kapcsolódó felelősségi köreinek listáját és a nemzetközi kapcsolatok leírását.

A második jelentés az ország területén található víztestek jellemzéséről, a vizeket érő hatások elemzéséről, a vízhasználatok gazdaságossági szempontú értékeléséről és a védett területek listájának elkészítéséről szól (2. Nemzeti Jelentés). Ezt hazánk szakemberei az Európai Közösség Vízügyi Igazgatói által elfogadott elvek alapján készítették el és nyújtották be a 2005. március 22-i határidőre.

A harmadik jelentés azokról a monitoringprogramokról számolt be, amelyeket a felszíni és a felszín alatti vizek állapotának áttekintésére kellett elindítani, a VKI 8. cikkének megfelelően 2006. december 22-ig (3. Nemzeti Jelentés). A legtöbb tagországhoz hasonlóan Magyarország is rendelkezik több évtizede működő monitoring-rendszerekkel, így a VKI által igényelt hazai programok kialakítása ezek figyelembevételével történt.

III. EURÓPAI DUNA-STRATÉGIA⁴

A) A DUNA-STRATÉGIA NEMZETKÖZI HÁTTERE

1. Az Európai Duna-stratégia előzményei

Az Európai Duna-stratégiának számos előzménye van: kezdődött 2001-ben az első ulmi „kis Duna-csúccsal”, amelyet 2002-ben egy esztergomi csúcstalálkozó követett. A Duna az Európai Unió vízügyi-, környezetvédelmi-, és területfejlesztési stratégiájában is fokozatosan egyre hangsúlyosabb szerepet kap. A 2008 októberében tartott kétnapos brüsszeli Duna-konferencián Danuta Hübner, az Európai Bizottság regionális ügyekért felelős biztosa kijelentette, hogy szükség van egy egységes, tagállami konszenzuson alapuló Európai Duna-stratégia kidolgozására. „*A Duna-medence fontosságát nem lehet alábecsülni. Az EU által a kohéziós politika keretében végrehajtott intézkedések*

⁴ Összefoglaló az *Európa és a Duna* címmel 2009. június 16-án megrendezett konferencián elhangzott előadások, valamint a 2008. november 13-i, a 2009. február 26-i, március 17-i és május 8-i Műhelykonferenciák alapján. Czukor József szakállamtitkár (KÜM), Glatz Ferenc, Gordos Árpád főosztályvezető (KÜM), Rechnitzer János egyetemi tanár, rektorhelyettes (Széchenyi István Egyetem), Kóthay László vízügyi szakállamtitkár (KVVM), Holló Gyula főosztályvezető (KVVM), Janák Emil igazgató (Észak-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság), Lovas Attila igazgató (Közép-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság)

és befektetések a folyó medencéjében élő közel 20 millió ember életére vannak hatással. Ezért egy olyan Duna-stratégia kiépítésére van szükség, mely a balti térségi együttműködéshez hasonlítható.”

2. Az Ulmi Folyamat

A 2001 és 2005 között Ausztria, Magyarország, Baden-Württemberg és Bajorország részvételével működő Ulmi Folyamat folytatásaként 2009. május 6-án tartották Ulmban a hatodik Duna-csúcsot. Az eseményen a rendező Baden-Württemberg tartomány miniszterelnökén kívül jelen volt Danuta Hübner, az Európai Bizottság regionális ügyekért felelős biztosa, Szlovákia, Szerbia és Bulgária miniszterelnök-helyettesi, Románia és Bajorország miniszteri, Németország és Horvátország államtitkái, Ausztria pedig nagyköveti szinten képviseltette magát. Magyarországot Balázs Péter külügyminiszter képviselte az eseményen.

Az ulmi Duna-konferencián elfogadott közös nyilatkozatban az aláírók leszögezik egy Európai Duna-stratégia megalkotásának szükségességét, és felkéri annak kidolgozására az Európai Bizottságot. A majdani Duna-stratégia számára a modellt a Balti-térségre már alaposabban kidolgozott uniós stratégia jelenti. Az európai Duna-stratégia célja – a korábbi Balti-stratégiához hasonlóan –, hogy megteremtse a Duna menti államok ökológiai, közlekedési és társadalmi-gazdasági folyamatainak komplex regionális kereteit. Ahogyan a Balti-stratégia sem korlátozódik a Balti-tenger államaira, az európai Duna-stratégia sem kizárólag a Dunához kapcsolódna, elsődleges feladata a Duna vízgyűjtő területén fekvő országos és regionális partnerek együttműködésének segítése lenne a térség fenntartható fejlődését szem előtt tartva. A Stratégia egyben megteremtené a nagyszabású európai régiós projektek kidolgozásának lehetőségét az alábbi témakörökben: közlekedés (hajózás), a fenntartható fejlődés (Lisszaboni Folyamat) célkitűzései alapján K+F+I, regionális fejlesztési, környezetvédelmi, energiapolitikai, valamint oktatási projektek.

3. A Duna-stratégia kialakításának következő állomásai

A következő csúcstalálkozóra előre láthatóan 2010 első felében Magyarországon kerül majd sor, és a 2011-es magyar EU-elnökség prioritásai között is bizonyosan helyt kap majd a Duna-stratégia kialakítása, illetve a Duna menti városok együttműködése. A Külügyminisztérium tervei között szerepel egy Duna-nagykövetség megbízása és Duna-titkárság létrehozása az egyes minisztériumok munkájának összehangolására és a nemzetközi együttműködés koordinálására. Az EU-országok külügyminisztereinek 2009. június 15-i luxembourgi tanácskozásán is napirendre került a Duna-stratégia, amelynek kidolgozására a tanács előreláthatólag az Európai Bizottságot kéri fel 2010 végéig.

B) A DUNA MINT TRANZNACIONÁLIS KOHÉZIÓS ERŐ

A Duna-térség valóban transznacionális, nemzeteken átfelölő terület, ezért számos lehetőséget kínál a nemzetközi együttműködésre. Ezek a közös projektek nem korlátozódnak a vízgazdálkodásra, számos környezetvédelmi, turisztikai, területfejlesztési és energetikai kezdeményezés indult az elmúlt években a Duna-völgyében. Kérdés, hogy

milyen új lendületet vehet ez a kooperáció a 2013. évtől induló tervezési időszakban. A prioritások lefektetéséhez és a megfelelő stratégia kialakításához a térségben érintett valamennyi ország igényeit, szempontjait figyelembe kell venni, hiszen a térség felzárkóztatásának kulcsa lehet egy egységes európai Duna-stratégia megalkotása, sőt nagyban hozzájárulhat a „keleti partnerség” fejlesztéséhez is. Ezért is igen fontos egy határozott magyar álláspont megfogalmazása a 2011-es EU-elnökség idején.

1. ábra. A DUNA VÍZGYŰJTŐTERÜLETÉN FEKVŐ ORSZÁGOK

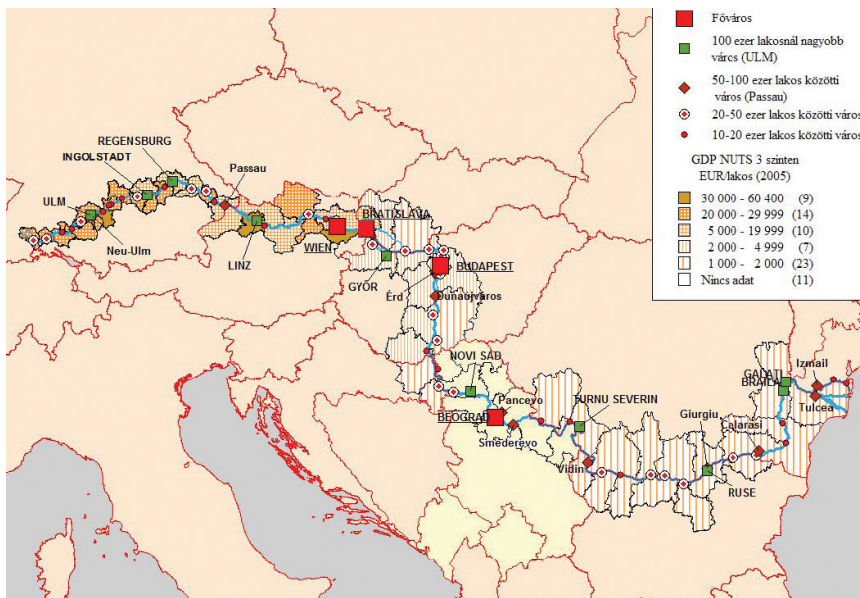
1. A Duna-stratégia területi fókuszának meghatározása

A Duna-stratégia megalkotásakor az első felmerülő kérdés, hogy hogyan határozzuk meg az érintett területet – csak európai uniós tagállamok kerüljenek bele, vagy az egész Duna-medence vízgyűjtő területe, esetleg változó földrajzi konfiguráció elvén szülessenek programok. A stratégiai helyzetelemzést mindenképpen a regionális adottságok és tagállami különbségek figyelembevételével kell elkészíteni. További kérdés, hogy mire fókuszáljon az Európai Duna-stratégia (szektorális vagy komplex térségi stratégia legyen-e inkább). Milyen szereplőket érint? Milyen forrásokra épül (uniós, nemzeti stb.) és milyen időintervallumra irányul? Ami az első kérdést illeti, több lehetőség is kínálkozik, a potenciális európai integrációs zónáktól kezdve, az európai közlekedési folyosók által meghatározott területi egységeken és az egész Duna-térséget magába foglaló nagytérségi szemléleten át egészen a Duna vízgyűjtő területét alapul vevő megközelítésig. A szakemberek szerint kívánatos lenne egy komplex megközelítés, amely nemcsak uniós tagállamokra korlátozódik, hanem a kérdésben érintett valamennyi országot (így Ukrajnát, Szerbiát és Horvátországot is) magában foglalja.

2. Hazai kutatások és stratégiák

Számos hazai kutatás és stratégia foglalkozott a kérdéskörrel 2004 és 2009 között, ezek közül említésre méltó az MTA Stratégiai Kutatások Programja, az OTK Duna-térség fejlesztési elvei (2005), a Duna Komplex Program (2006), a Regionális Operatív Progra-

mok Dunát érintő fejlesztései (2007–2013), illetve a különböző szektorális programok (pl. turizmus, hajózás, környezet) és térségi programok (főváros, város, kistérségek).

2. ábra. A DUNA-MENTI VÁROSOK „FÜZÉRE”

3. Stratégiai célok

A stratégia átfogóbb célkitűzései között szerepel a belső piaci akadályok elhárítása, a térség-energiaellátásának biztosítása, az EU költségvetési forrásainak hatékony(abb) felhasználása. Magyarországra nézve fel kell mérni a ránk váró jogi kötelezettségek várható hatásait, és számba venni a tervezett „kulcsprojektek” várható hozadékát.

Ami a konkrét stratégiai célkitűzéseket illeti, az alábbi lehetőségeket, feladatokat rejti magában egy komplex Duna-stratégia kidolgozása:

- Az Európai Unió megköveteli a *nagytérségi szemléletet*, az Európai Duna-stratégia alkalmat teremthet ennek érvényesítésére.
- A Duna-térség már ma meghatározó *európai fejlesztési tengely*, amelynek a szerepe előreláthatólag felértékelődik a jövőben – már most fel kell mérni az ebben rejlő lehetőségeket.
- Lehetőség nyílik egy komplex stratégia kialakítására, amely nemcsak egy-egy probléma szektort vizsgál, hanem térségi átfogó és összehangolt fejlesztést tesz lehetővé.
- Nagyobb hangsúlyt kaphatnak a *multiregionális*, határon átnyúló együttműködések, amelyeknek a Duna meghatározó tengelye, szervező, alakító ereje (Duna-hálózatok, hajózás).
- *Megvalósulhatnak* a Duna-tengely térségeinek összekapcsolását segítő *infrastrukturális fejlesztések* (pl. közlekedés biztonsága, hidak, úthálózat, kikötők). Ez meghatározó lehet a környezeti értékek megóvása, az árvízvédelem szempontjából.

- *Megindulhat a célirányos Duna-kutatások szervezése, szélesebb körben terjeszthetők a térségre vonatkozó információk (nemcsak környezeti, hanem társadalmi, gazdasági és területfejlesztési információk is).*
- *Nagyobb hangsúlyt kaphatnak az ETE programokban a Duna-kapcsolatok – határ menti, transznacionális, interregionális programokban való részvétellel.*
- *Új lehetőségek nyílnak a CADSES-térség megosztásával, a Délkelet-európai Transznacionális Program fejlesztésének koordinálásával.*
- *Fontos célkitűzés a Duna Komplex Program támogatása, megjelenítése az ágazati Operatív Programokban és a Regionális Operatív Programokban, és biztosítani kell a programok koordinációját.*
- *Alapvető fontosságú az infrastruktúra-fejlesztés (elsősorban úthálózat, hidak, kikötők tekintetében).*
- *Új típusú együttműködésre, szervezeti formákra nyílik lehetőség (pl. városszövetség).*

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy országos, regionális és térségi szinten egyaránt összehangolt stratégiai tervezésre van szükség. Komplex megközelítésben kell foglalkozni a kérdéssel, nagyobb hangsúlyt kell kapnia a multiregionális, határokon átnyúló együttműködéseknek. Hálózatszintű szemléletet kellene kialakítani, új típusú szervezeti keretekben és kommunikációs módszerekkel.

C) MAGYARORSZÁG SZEREPE A DUNA-STRATÉGIA KIALAKÍTÁSÁBAN

1. Az alapfeltételek megteremtése

Valamennyi szakember egyetértett abban, hogy Magyarországnak kulcsszerepet kell vállalnia a Duna-stratégia kialakításban, ez segíthetné a hazai fejlesztési keretek kiszámíthatóbbá tételét is. Ahhoz, hogy magyar részről egységes álláspont alakulhasson ki a prioritásokat illetően a 2011-es EU-elnökség előtt, több szakterület összehangolt előkészítő munkájára van szükség, a szakmaközi ellentétek feloldására, a magyar álláspont nemzetközi érvényesítési feltételeinek megteremtésére és a döntések következetes végrehajtására. A Dunát mint komplex egészet kell kezelni – idegenforgalmi, árvízvédelmi, természetvédelmi, energetikai és közlekedési szempontok összehangolásával.

2. Belső akadályok és ösztönző tényezők a magyar álláspont kialakításában

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a magyar álláspont kialakításánál számos belső akadályt, illetve kedvezőtlen adottságot kell leküzdeni. Egyelőre nincs egységes koordináció az egyes érintett területek között, bizonytalan a finanszírozási háttér, és igen erős társadalmi megosztottság övezi a kérdést, ezért könnyen válhat politikai csatározások célpontjává. Ugyanakkor bizonyos ösztönző tényezők is megfigyelhetők: egyre többen várnak a Duna mentén gazdaságélénkítő hatású együttműködést, a folyó menti települések fejlődése kézzelfogható és az Európai Unió Víz Keretirányelvének végrehajtása is az együttműködés irányába mutat.

3. A tudomány, a vízügyi szakma és a politika együttműködése

A kérdés persze az, hogy hogyan lehet mindezt megvalósítani. Mindenekelőtt szükség van tudományos háttérre (pl. a Duna menti Kutatóintézetek segítségével) és szakmai konszenzusra. A tudományos és szakmai megalapozottságon túl elengedhetetlen a stabil politikai háttér – mind a minisztériumok, mind a kormány részről –, amely azonban nem kerülhet a szakmai szempontok elé.

D) EGYÜTTMŰKÖDÉS A DUNA-MEDENCÉBEN

1. A Duna vízgyűjtő-gazdálkodási terve

A Duna-medencei együttműködés és a Víz Keretirányelv szerinti vízgyűjtő-gazdálkodási tervezés következő fontos állomásaként jelenleg is zajlik a Duna vízgyűjtő terület gazdálkodási tervének társadalmi vitája. A vízgyűjtő-gazdálkodási terv tervezetét az érintett országok szakértői állították össze a Duna Védelmi Egyezmény Nemzetközi Bizottsága (ICPDR) koordinálásával. Az intézkedési program elsősorban a szerves szennyeződések, tápanyagok, veszélyes anyagok, hidromorfológiai elváltozások és felszín alatti vizek kérdéskörével foglalkozik. A vízgyűjtő-gazdálkodási tervvel kapcsolatos vélemények, reakciók összegzésére az ICPDR 2009. június 29–30-ra hívta össze a 2. Dunai Érdekeltek Fórumát Pozsonyban.

2. Duna Védelmi Egyezmény

A jelenlegi tervezetnek számos előzménye volt: az 1994. június 29-i Duna Védelmi Egyezmény biztosítja a Duna vízminőségének, ökológiai értékének javítására és megőrzésére irányuló nemzetközi együttműködés jogi kereteit.

Az Egyezmény céljainak és előírásainak végrehajtását irányító szervezet a Duna Védelmi Egyezmény Nemzetközi Bizottsága (International Commission for the Protection of the Danube River, ICPDR). Az Egyezmény első 10 évének tevékenységei közül kiemelkedik a Közös Cselekvési Terv (Joint Action Program) létrehozása, az EU Víz Keretirányelvének fokozatos végrehajtása a Duna vízgyűjtő területére vonatkoztatva (vízgyűjtő-gazdálkodási terv, intézkedési programok), a Vízminőségi monitoringrendszer és havária riasztórendszer létrehozása, valamint a Duna-medence szintű átfogó jelentés és árvízvédelmi cselekvési program elkészítése. Az árvízkárok megelőzésére vízgyűjtőszintű árvízi monitoringrendszer kiépítésére, az árvízi kockázatok feltérképezésére és egy árvízvédelmi akcióterv kidolgozására van szükség.

3. ábra. A DUNA-MEDENCE ÁTFOGÓ TÉRKÉPE

A 2000. évi Víz Keretirányelvvel a vízgyűjtő-szemlélet került a középpontba, és lassan megteremtődnek a Duna-medence koordinált kezelésének intézményes keretei is. 1997 áprilisától üzemel a Duna-völgyi Regionális Riasztórendszer (Danube Accident Emergency Warning System), amelynek célja az országhatárokon áterjedő vízszennyezésekről azonnali információk továbbítása, szükség esetén riasztás (14 Országos Központ segítségével). Lassan a nyilvánosság figyelmét is sikerül ráirányítani a Dunával és annak vízgyűjtőterületével kapcsolatos kérdésekre – például az immár rendszeresen megrendezett Duna napi rendezvénysorozattal és a Duna Figyelő megjelentetésével.

IV. VÍZGAZDÁLKODÁS ÉS EURÓPAI DUNA-PROJEKT, 2009–2010⁵

A jelen projekt folytatásakor, az új terv kialakításakor figyelembe kell venni, hogy 2011-ben Magyarország fogja betölteni az EU-elnökség tisztét. Előzetes szakmai elképzelések szerint ajánlatos volna a „Víz és vízgazdálkodás Európában, kiemelten a két nagy folyóra” című témát a középpontba helyezni. A MeH és MTA közötti Megállapodás keretében a következő két évben a tervezést elősegítő programokat hajthatnánk végre.

1. Az országos fejlesztési tervek és a vízgazdálkodás

Az EU tervidőszakára (2007–2013) készített Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) és az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) sok kívánnivalót hagynak maguk után.

⁵ A május 8-án tartott Műhelykonferencia alapján.

A mostani cél: a következő tervidőszakra – a 2014–2021 közötti évekre – legyen egy valóban jó tervelőkészítés. Mindenki egyetért: a víz stratégiai természeti erőforrás máris. Inkább csak beszélnek ezen alapelvről, de nincs átfogó intézkedési terv. Akár a zöldenergia – többszöri öntözés –, akár az ivóvíz és a szennyvíz, akár a környezetvédelem, akár a klímaváltozás témájához közelítünk, mindenütt a vízbe botlunk. Javaslatom: készüljünk fel arra, hogy a 2014–2021 közötti tervekben a víz megfelelő helyet kapjon. És konkrétan, ágazatonként. A tervezés majd 2010–2011-ben fog megkezdődni. Kevés az idő a felmérésekre. Ezért is javaslom: vizsgáljuk felül az NFT-t és az ÚMVP-t abból a szempontból, hogyan szerepel azokban a víz és mit sikerült eddig megvalósítani. Szükséges az 1945 utáni magyarországi vízgazdálkodási tervezés történeti elemző felülvizsgálata (Glatz Ferenc, Burucs Kornélia, Alföldi László). Szempontok: **a.)** Új helyzetek adódtak 2006 óta: klímacsúcs 2007-ben, energetikai válság és élelmiszer-válság stb. 2008-ban. **b.)** Vajon milyen pótlásokat kellene biztosítani a vízgazdálkodásnak a hátralévő 2010–2013. évi periódusban? Elvégezzük a két tárcával együttműködve. Nem a „vizesek” bírálatát akarjuk, hanem segítését.

2. Ismét az EU Víz-keretelvről

Az EU Víz-keretelv magyarországi végrehajtási terve. A terv még ez év december 30-ig alakítható. A tárcával együttműködve tekintsük át a tennivalókat. Szabó Imrével és Kóthay Lászlóval szűk körű értekezlet: vegyen részt még Somlyódy László és Rechnitzer János.

3. Ivóvíz, szennyvíz

Az ivóvíz–szennyvíz témáról keveset beszélünk. Pedig az EU követelményeinek érvényesítését ellenőrizni fogják. Ez kényszermodernizáció, ugyanakkor Európában évek óta – évtized óta – viták folynak a szennyvíztisztítás technológiájáról, sőt az alapelvekről. Mi műhelykonferenciát rendezünk. Szükséges a második világháború utáni és máig tartó ivóvíz–szennyvíz-stratégiák és megvalósulásuk elemző felülvizsgálata (Glatz Ferenc, Burucs Kornélia, Alföldi László). Felelős: Európa Intézet (MNVH-val együtt).

4. A Duna-projekt újraélesztése

A Duna-projektet újra kell gondolni. Figyelembe kell venni, hogy mi történik Ulmban. A magyar Duna-bizottságot újra kell éleszteni (inkább bizottságokról beszélhetünk). Legyen ez ún. komplex bizottság, nem egyszerűen vízzel foglalkozó bizottság. Kiemelt hangsúlyt kapjon a Duna-hasznosítás mellett az ökológiai szempont és a Duna-völgy kulturális-közlekedési lehetősége, történelmi öröksége. (Szükséges az 1918 utáni magyarországi Duna-szakasz hasznosítási terveinek – vízgazdálkodás, kereskedelem, településrendszer stb. – felülvizsgálata (Glatz Ferenc, Rechnitzer János, Pók Attila, Burucs Kornélia, Varga Miklós, Váradi József). Rechnitzer János az RKK győri intézetével rendezzen megbeszélésünk szerint egy munkakonferenciát: what to do: mi a teendő. Oda hívni a Dunával foglalkozó intézményeket. De túl sok a vadász, túl szétaprózott a Dunával foglalkozó intézményrendszer. Ha lehet rendszerről beszélni.

5. A hévíz-program

Köztudott, hogy a rendszerváltás utáni egyik legsikeresebb természetgazdálkodási és természethasznosítási program, a hévíz-program. Az ezzel kapcsolatos, az 1910-es évekig visszanyúló vitákat történetileg át kell tekinteni (Glatz Ferenc, Burucs Kornélia) és az aktuális felhasználást elemezni kell (Lorberer Árpád, Csikai Miklós, Váradi József).

6. Víz és társadalom

A vízgazdálkodás kutatásában rendre hiányzik a társadalomtudományos szempont. Glatz Ferenc 2007-ben kelt javaslata: „Víz és társadalom” cím alatt az MTA Társadalomkutató Központ (együttműködő intézményekkel) indítsa meg egy virtuális intézet szervezését. (Hasonlóan a Társadalomkutató Központ és az Európa Intézet által működtetett Balkán-tanulmányok intézethez. Önálló, rendszeresen – folyóirat-jelleggel – működő honlappal.)